

**Věděli ste,
že?**

Zober si hračku -
vták

1

Hračkárske tradície

Existujú rôzne hračky. Kocky Lego, bábiky Barbie, počítačové hry... Sú aj ľudové hračky. Jednoduché a preto aj veľmi krásne. Kone, vtáky tleskajúce krídlami, kolotoče, píšťalky... Tradície ich výroby siahajú do začiatku 19. storočia a sústredujú sa predovšetkým v hračkárskych strediskách v južnom Poľsku. Najdôležitejšie to: žiwiecké, kielecké, myślenické a rzešovské hračkárske stredisko.

Drevené ľudové hračky vznikajú v živieckom hračkárskom stredisku (podľa zemepisu je to žiwiecko-suské stredisko) už viac ako 150 rokov. Toto stredisko je jedným z najstarších a najobľúbenejších hračkárskych stredisk v Poľsku. Pozostáva z dedín ležiacich medzi Żywicom a Suchou Beskidzkou (v súčasnosti je to územie, ktoré sa nachádza v rámci dvoch vojvodstiev - Malopolského a Sliezskeho): Przyborów, Koszarawa, Pewel Wielka, Lachowice, Kuków, Kurów, Koców a Stryszawa. Známe sú predovšetkým úspechy hračkárov z Lachowic, Pewly Wielkiej, Koszarawy, Stryszawy a mesta Żywiec.

Jednou z hlavných aktivít obyvateľov týchto dedín, ktoré sa nachádzajú na úpätí Babej hory, bola ťažba a spracovanie dreva, ktorého zdrojom boli horské svahy pokryté lesmi. Mnoho miestnych goralov bolo známymi v celej oblasti, talentovanými debnármi, stolármi a tesármi. Drevené hračky sa tu začali vyrábať v prvej polovici 19. storočia. Spočiatku vznikali ako vedľajší produkt pri výrobe dreveného riadu a náradia. Do veľkej miery ich vyrábali rodiny, ktoré sa nedokázali živiť len poľnohospodárskou prácou. išlo o sezónnu prácu, ktorá sprevádzala hlavne zimné obdobie, keď bolo na farme oveľa menej práce. Postupom času sa výroba hračiek stala nezávislou remeselnou činnosťou.

2

**Věděli ste,
že?**

Zober si hračku -
konik

2

Vzory hračiek

Hračkárske tradície v živieckom regióne sa dedili z generácie na generáciu. Na výrobe hračiek sa podieľali celé rodiny. Každý človek bol zodpovedný za inú fázu práce - získavanie dreva, jeho spracovanie, pílenie, vyrezávanie, až po povrchovú úpravu a zdobenie. Napríklad otec pripravil drevo a vyrezal základné časti hračiek, syn ich zmontoval a manželka a dcéra vykonali záverečné práce v podobe natierania a zdobenia. Odtiaľ pochádzajú rodiny slávnych hračkárov, ktorí mali svoje vlastné spôsoby výroby a zdobenia hračiek.

Medzi najstaršie vzory hračiek patria: kočiare s koňmi (v miestnom nárečí: *karetka*), kolisky (v miestnom nárečí: *kolybka*), kubické hrkálky (v miestnom nárečí: *scyrkowka*) a fúriky. Na začiatku 20. storočia sa populárne stali vtáky vytvorené v Stryzawe. Zase v Lachowiciach, Koszarawe a Pewly Wielkej boli vyrezávané kone. Spočiatku vznikali tzv. capy - kone s hranatou siluetou, veľkým bruchom a krátkymi nohami. Neskôr vznikli dostihové kone (v miestnom nárečí: *wyścigowce*), naturalistickejšie - mali štíhle siluety. V medzivojnovom období začali vznikať: kone na stojane, kone s rebríkovými vozíkmi, vtáky mávajúcce krídlami (nazývané v miestnom nárečí: *klepoki*), kohúty zobkajúce semenka (nazývané v miestnom nárečí: *kohutki* dzióbate), kolotoče na palici. Kolotoč bol jedinečná pohyblivá hračka. Dva vodorovné disky s koňmi boli namontované na tyči s dvoma kolesami, ktoré počas jazdy uviedli disky s koňmi do pohybu.

Pretože sa točili ako blázni, túto hračku sa v miestnom nárečí pomenovalo: gwariat. Prvé hračky neboli natreté - mali farbu dreva. Ak rástol počet umelcov, hračky sa začali zdobiť. Najprv bolo to zopár farieb a až potom na rad prišla celá farebná paleta. Hračky boli tiež zdobené geometrickými a rastlinnými motívmi (geometrické motívy boli vyrezávané a rastlinné maľované).

3

**Věděli ste,
že?**

Zober si hračku -
vták klepok

3

Hračkárska dielňa

Výrobcovia hračiek pracovali s jednoduchými nástrojmi. Ako dielňa zvyčajne slúžila časť kuchyni alebo kôlna na záhrade. Hračky boli vyrábané z rôznych druhov dreva. Vyrezávané hračky ako vtáky, kone najčastejšie vznikali z mäkkého dreva, ktoré sa dá ľahko spracovať (smrek, borovica, lipa, osika), zatiaľ čo hračky s pevnou konštrukciou ako napr. fúriky, kolisky, kočiare, vtáky klepoky vznikali z tvrdého dreva (buk, javor). Ak ste si chceli vyrobiť vtáka, museli ste najskôr narezať sekerou kusy dreva primeranej veľkosti a potom ich vyrezať, aby ste im dali približený tvar vtáka. Potom pomocou noža - knajpu (veľmi ostrý nôž, zvyčajne sa používa na rezanie kože v obuvníctve) sa vyrezávalo správny tvar a veľkosť (skúsenému umelcovi to trvalo asi 3-5 minút). Takto vytvarovaný vtáčik potom kliešťami mal nainštalované drôtené nožičky a na konci bol vymalovaný.

Podľa zdrojov Teofil Mentel (1876-1944) ako prvý vyrezával a maľoval vtáky. Ako 12-ročný chlapec odišiel do Kalvarie Zebrzydowskej, aby slúžil u pustovníka. Pomáhal mu pri výrobe devocionálií z dreva. Pustovník, aby sa mu poďakoval za prácu, dal mu atlas vtákov. Keď sa vrátil do rodnej Stryzawy, začal z dreva vyrezávať životnej veľkosti dudky, dätle, krakle, trasochvosty, škovránky, sláviky, a to zároveň jedincov ako aj celé vtáčie rodinky umiestnené na vetvičkách alebo kúsku dreva. Farebné vtáky boli skutočnou senzáciou. Keďže Teofil nezvládol veľké množstvo objednávok, začali mu pomáhať jeho bratia. Svoje zručnosti odovzdával aj svojim deťom. V medzivojnovom období veľa rodín v Stryzawe produkovalo vtáky a v 50. rokoch 20. storočia sa vtáky vyrábali už v 200 stryszawských domoch. Obyvatelia verili v magickú moc drevených hračiek - verili, že svojim majiteľom vtáky prinášajú šťastie.

4

**Věděli ste,
že?**

Zober si hračku -
kočiar

Výrobcovia hračiek

Jednotlivé dediny živieckého hračkárskeho strediska boli známe svojimi drevenými výrobkami. Najkrajšie vtáky sa dali kúpiť v Stryszawe, najkrajšie kolisky a postielky v Koszarawe a slávne kočiare s koňmi v Lachowiciach.

Samotné hračky spočiatku predávali ich tvorcovia - na neďalekých trhoch a jarmokoch. Postupom času predaj prevzali obchodníci, a tak sa hračky dostali do rôznych častí Poľska. Po druhej svetovej vojne hračkársky priemysel prevzal štát. Predajom ľudového umenia sa zaoberali družstvá, napríklad Cepelia - Ústredie ľudového a umeleckého priemyslu (poľský plný názov "Centrala Przemysłu Ludowego i Artystycznego"). Výrobcov hračiek nájdete na rôznych jarmokoch ľudového umenia, folklórnych podujatiach vrátane podujatia Týždeň beskydskej kultúry (Tydzień Kultury Beskidzkiej), ktorý je najstarším a najväčším folklórnym festivalom v Poľsku. Hračkári taktiež sa ochotne zapájajú do rôznych súťaží. Ochotne vedú workshopy o tvorbe a maľovaní hračiek pre deti, mládež a dospelých.

Do tradície výroby drevených hračiek v Poľsku sa zapísali nasledujúci výrobcovia hračiek:

- z obce Lachowice: rodina **Sikorowovcov** - s najvýznamnejším členom rodiny Władysławou, ocenenou prestížnou Cenou Oskara Kolberga za zásluhy a činnosti v prospech ľudovej kultúry; rodina **Biegunovcov**, s najvýznamnejším členom rodiny Teodorom, laureátom Ceny Oskara Kolberga,
- z obce Pewel Wielka: rodina **Lachovcov**, so Stanisławom, laureátom Ceny Oskara Kolberga,
- z obce Koszarawa: Władysław **Strenal**, tvorca prvých klepokov, vtákov mávajúcich a tleskajúcich krídlami,
- z obce Stryszawa: rodina **Mentelovcov**; rodina **Klimasarovcov** - s Władysławom, laureátom Ceny Oskara Kolberga; rodina **Leśniakovcov** - s Emiliou, laureátkou Ceny Oskara Kolberga.

5

**Věděli ste,
že?**

Zober si hračku -
kolotoč

5

L'udové hračky dnes

Vďaka tvorcom a ich rodinám, ktoré zachovávajú tradíciu výroby hračiek - žviečké hračkárske stredisko stále existuje. Výrobcovia hračiek vytvárajú tradičné hračky a hľadajú nové formy (napr. zvieratá chodiace po rampe - v miestnom nárečí: chodaky; lietajúce bociany, kravy, ovce, kozy, mačky). Niektoré zmeny a novinky, najmä v oblasti dekorácie, zavádzajú mladé generácie. Je to taktiež ovplyvnené módou a požiadavkami kupujúcich.

Hračky umelcov zo žviečkého hračkárskeho strediska boli prezentované v najväčších poľských múzeách so zbierkami ľudového umenia. Veľkú zbierku ľudových hračiek má aj Mestské múzeum v Živieci (Muzeum Miejskie w Żywcu). Kone, vtáky, kočiare, klepoky (vtáky mávajúce krídlami) boli a sú prezentované na mnohých výstavách v Poľsku a v zahraničí - vrátane Českej republiky, Slovenska, Belgicka, Nemecka, Maďarska, Francúzska a Talianska.

Žviečké hračkárstvo, ktoré je dedené z generácie na generáciu, je dôležitým prvkom kultúrneho dedičstva. V roku 2016 bolo zapísané do Národného zoznamu nemotného kultúrneho dedičstva. Významnú úlohu v popularizácii a ochrane hračkárskych tradícií majú: Regionálne kultúrne stredisko v Bielsko-Białej (Regionalny Ośrodek Kultury) a Obecné kultúrne stredisko v Stryszawie (Gminny Ośrodek Kultury w Stryszawie), v rámci ktorého funguje Beskydské centrum drevenej hračky (Beskidzkie Centrum Zabawki Drewnianej). Môžete si tu pozrieť autentické ľudové hračky a spoznať ich históriu. Počas workshopov sa tu môžete naučiť, ako vytvárať a zdobiť drevené vtáky alebo koníky. Ďalšou atrakciou je Park drevenej ľudovej hračky (Park Drewnianej Zabawki Ludowej) s veľkorozmernými hračkami od miestnych umelcov. Od roku 1997 sa v Stryszawe v prvú júnovú sobotu a nedeľu organizuje Sviatok ľudovej hračky (Święto Zabawki Ludowej), ktorý je určený predovšetkým pre deti a mládež.